

En butlersk genusarkeologi

**- om att problematisera ett arkeologiskt material
utifrån Judith Butlers teorier**

av Karin Olsson

Lunds universitet

Institutionen för arkeologi och antikens historia

CD-uppsats 2006

ARK 341

Handledare: Deborah Olausson

Abstract

Den här uppsatsen behandlar hur synen på genus och kön inom arkeologisk tolkning kan vidgas med hjälp av Judith Butlers teorier. Uppsatsen är ett försök att finna vägen till tolkningar som går utanför en normativ syn på kön och sexualitet. Med hjälp av Judith Butler har jag utvärderat tidigare gjorda tolkningar av bronsålderns hällristningar och två danska ekkistegravar (Egtvedsgraven och Skrydstrupsgreven), samt själv sökt finna alternativa tolkningar av dessa.

Förord

Detta är den uppsats jag måste skriva. Den är ett led i såväl personlig som vidare teoretisk utveckling, en utveckling som jag helt enkelt inte kan blunda för. På ett teoretiskt plan följer den de senaste årtiondenas framväxt av starka feministiska och queera teorier om vår kultur, på ett personligt plan är den ett resultat av identitetssökande och -skapande som gått via politisk aktivism, intellektuella studieambitioner, desillusion, feminism och veganism till den plats jag idag befinner mig på, som en ung lesbisk kvinna boende i kollektiv med katter och medsystrar. Det är mitt sätt att försöka bedriva liv, där sexualitet och kärlekstörst faktiskt är centrala företeelser som jag dagligen måste förhålla mig till, såsom det alltid varit? Jag vill tro så, och där har vi det tomrum som denna uppsats har som uppgift att fylla. Vi är många som beundrar Judith Butler, hon har redan blivit en ikon och intellektuell förebild, och kanske kommer jag en dag att virka den där blombroschen som jag pratat om att skicka till henne. Tills dess, en uppsats.

Tack till min tålmodiga handledare Debbie för all hjälp och pepp, och särskilt tack till världens finaste My.

Innehåll

Inledning	s 5
Syfte och frågeställning	s 6
Forskningshistorik	s 7
Metod	s 10
Material	s 11
Källkritik	s 12
Analys	s 13
En uppsats tar form	s 13
Genealogi	s 13
Performativitet	s 15
Handlingar som citat	s 16
...och den lesbiska fallosen	s 18
Sometimes a cigar is just a cigar	s 18
Ett alternativt genussystem	s 20
Utvärdering och vidare	s 22
Sørensens genusarkeologi	s 23
Sørensen och Butler	s 25
Feministisk kritik	s 26
Beskrivning av gravarna	s 27
Egtvedsgraven	s 27
Skrydstrupsgraven	s 29
Problematisering	s 30
Kläderna, Sørsen och Butler	s 30
Butler igen	s 34
Gravarna	s 36
Egtvedsflickan och Skrydstrupskvinnan	s 36
Utvärdering och slutsatser	s 40
Diskussion	s 41
Sammanfattning	s 42
Källförteckning	s 43

Inledning

Precis som jag själv befinner mig i intersektionen mellan olika identiteter (feminist, queer, vegan, socialist etc.) gör även den teoretiska inramningen: Queerfeminism. Det är en strömning med sina rötter dels i feministiska studier och feministisk kamp, dels i HBT-rörelsens¹ likartade strävanden. Runt 1990 återtog begreppet "queer" (vilket förut använts som en nedsättande benämning på homosexuella) som ett led i detta, och samtidigt utkom den öppet lesbiska Judith Butler med sina skrifter, i vilka kön och sexualitet problematiserades på ett sätt som inte gjorts tidigare (eller åtminstone inte med den genomslagskraften) inom den feministiska forskningen.

En bra introduktion till queerteoriernas bakgrund och framväxt finns i Tiina Rosenbergs *Queerfeministisk agenda*, där hon följer den utveckling som skett i homosexuellas identitetsskapande från slutet av 1800-talet till idag (Rosenberg 2002, s 23-62). Rosenberg menar att den händelse under 1969 som kallas "Stonewall" varit central för HBT-rörelsens framväxt, och kopplar denna till den queeraktivism som började gro under slutet av 1980-talet. Stonewall är namnet på den gaybar där en våldsam konfrontation skedde mellan poliser och HBT-personer sedan polisen inlett en razzia av stället, officiellt på grund av bristande alkoholtillstånd (s 32-34). Queeraktivismen fick, enligt Rosenberg, sitt stora genomslag under prideparaden 1990 i New York, då ett flygblad spreds av en aktivistgrupp kallad "Queer Nation", innehållande ett manifest för queer frigörelse (med våld om så är nödvändigt), mot heteronormativt förtryck (s 34f).

Om Stonewall och Queer Nation kanaliserat det behov som funnits hos homosexuella, bi- och transpersoner att slå tillbaka och frigöra sig från det heterosexuella samhället, så har Judith Butler fångat de brister som tidigare funnits inom en genusforskning som främst berört vita heterosexuella medelklasskvinnors villkor. Judith Butler (född 1956) är verksam som professor i retorik och litteraturvetenskap vid University of California, Berkeley, och har sedan sitt genombrott 1990 utkommit med flera bidrag inom genus- och queerforskning, bland annat *Gender Trouble* (1990), *Bodies That Matter* (1993) och *Undoing Gender* (2004).

Om Butler har det hunnit skrivas en del, på svenska kan främst nämnas *Könet brinner!*, innehållande en introduktion till Butler författad av Tiina Rosenberg samt ett urval av Butlers texter i svensk översättning (Butler 2005). Andra verk är Sara Salihs *Judith Butler* (2002) och *The Judith Butler Reader* (2004), samt Sönsen Breen och Blumenfelds *Butler Matters: Judith Butler's Impact on Feminist and Queer Studies* (2005). Vi kommer säkerligen få se mer under de närmaste åren.

---

1 HBT står för Homosexualitet, Bisexualitet, Transpersoner.

Syfte och frågeställning

Jag vill göra den här uppsatsen till ett försök att formulera en sexualitetens och begärets arkeologi med utgångspunkt från de teorier om kön och sexualitet som framlagts av Judith Butler. Syftet är att bredda vägen för ett en vidareutveckling av det genusperspektiv som redan fått sitt fäste inom arkeologisk tolkning, en vidareutveckling baserad på den konstruktivistiska syn på sexualitet som Judith Butler står för. Mina första frågor är:

- *Hur kan sexualitet och begär problematiseras inom arkeologisk genusforskning genom en närläsning av Judith Butler? Vilka begrepp är centrala?*

Svaret på dessa frågor kommer jag därefter att pröva mot mitt fyndmaterial, genom att ställa följande frågor:

- *Hur kan jag själv tolka ett material utifrån dessa teorier? Hur långt kan jag gå? Hur väl fungerar de begrepp jag valt ut? Hur går man vidare?*

Forskningshistorik

”Gender is out - sex is in.”

(graffiti från utgrävning i Çatalhöyük 1998, från Voss 2000, s 180.)

”Här knullade jag, när jag kom. Sedan gick jag hem.”

(*Corpus Inscriptorum Latinarum* 4.2246, övers. P. Sandin, från Ingemark & Gerding 2000, s. 83).

Klotter nummer ett författades av en anonym arkeolog på en modern byggnad i samband med en utgrävning under 1990-talet. Upphovspersonen till klotter nummer två var en anonym bordellbesökare i Pompeji, cirka 2000 år tidigare.

Antik romersk sexualitet gör sig hörd, det går inte att blunda inför den, inför det skrivna ordets kraft. Michel Foucault lät sin exposé över *Sexualitetens historia* ta avstamp i det antika Grekland (Foucault 2002), ett verk som sedan sin första publicering (i tre band) under slutet av 1970-talet har gått från att vara radikal postmodern kritik till kurslitteratur. Bakgrunden till citat nummer ett ligger i feministisk genuskritik och en konstruktivistisk syn på sexualitet à la Foucault. Ironi eller uppmaning, vad vet jag, men i vilket fall ett uttryck för en ny våg inom arkeologisk forskning, när genusperspektivet redan gjort sig väl etablerat.

År 1990 publicerades Judith Butlers *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Den är en feministisk och en queer kritik av en heteronormativt ”oproblematisk” syn på genus, kön och sexualitet. Med Butler blev det ”ute” att enbart nöja sig med att se genus som en konstruerad kategori och kön som en biologisk, ”essentiell” sådan. Och ryktet spred sig, och kön och sexualitet blev på modet, och se: de queera arkeologiernas tid var här. Tiden var kommen för en sexualitetens ”förhistoria”.

Vid millennieskiftet publicerades *Archaeologies of sexuality*: ett 16 kapitel långt manifest för sexualitetsforskning inom arkeologin, med bidrag från lika många forskare i arkeologi och antropologi (Schmidt & Voss 2000). Samma år utkom ett queerarkeologiskt temanummer av *World Archaeology* (32(2), Dowson 2000), och en avhandling om sydiskandinaviska shamaners queera skuggor (Strassburg 2000).

Går det att sätta likhetstecken mellan queer och sexualitet? ”Queer” har sitt ursprung i gayrörelsens återtagande av queerbegreppet (som tidigare använts i nedsättande syfte), vilket skedde runt 1990. ”Queer” inom arkeologin har använts för att synliggöra ”alternativa” förhistoriska sexualiteter, men som teori är den inte samma sak som det vi kallar ”gay and

lesbian studies". Queer brukar kallas en betecknare utan betecknat, vilket alltså innebär att det är ett uttryck som saknar förbestämt innehåll. Queer är det från "normen" avvikande, vad det än må vara. För en genomgång av queerteoriernas framväxt, se Tiina Rosenbergs *Queerfeministisk agenda* (2002).

Temanumret av *World Archaeology* artikulerar dels HBT-rörelsens frigörelsebehov, dels behovet av queerarkeologiska teorier. Tre inledande artiklar av Dowson, "She" (en anonym arkeolog) och Claasen vill göra upp med den homofobi och heteronormativitet som länge funnits inom arkeologin, de behandlar behovet av att kunna "komma ut" med alternativa identiteter även i sina yrkes- och forskningsroller (Dowson 2000, s 161-165; She 2000, s 166-172; Claasen 2000, s 173-179). Detta är en del av skapandet av queera arkeologier. Resten av temanumret, och även antologin *Archaeologies of sexuality* (Schmidt & Voss 2000), ägnas åt teori och praktisk tolkning, där Butler utgör en centralgestalt, men inte nödvändigtvis ställd i samma strålkastarljus som jag tänker sätta henne i den här uppsatsen. En artikel som helt ägnar sig åt Butlers inflytande på arkeologisk forskning återfinns i *Butler Matters: Judith Butler's Impact on Feminist and Queer Studies*, där artikelförfattarna behandlar några fördelar med att använda sig av Butlers texter för att problematisera kön, genus och sexualitet (Breen & Blumenfeld 2005, s 113-126). I den konstateras att Butler bidragit med den begreppsapparat som behövs för att hantera sexualitet inom arkeologisk forskning (s 123f).

Rosemary A. Joyce har i sina studier av det klassiska Mayafolket visat hur det, med hjälp av den butlerska begreppsapparaten, är möjligt att se andra förbjudna kroppar hos Mayafolket än i det nutida västerländska samhället: Hon menar att det är "inkompleta" människor (till exempel dvärgar och artblandade varelser) som utgör Mayafolkets förbjudna begär, och att detta gestaltar sig i upprepningar av dessa figurer som motsatser till idealiserade manliga figurer i deras bildvärld (Joyce 2001).

Mitt eget bidrag till fältet utgörs av min B-uppsats från 2004. I den gör jag ett försök att problematisera tolkningen av ett antal bohuslänska bronsåldershällristningar utifrån ett allmänqueert perspektiv, det vill säga utan egentligen teoretiker eller verk att utgå ifrån (Olsson 2004).

Just nu pågående är Alexander Andreeffs avhandlingsarbete vid Göteborgs universitet. Han kommer i sin avhandling att presentera en möjlig queerläsning av de gotländska bildstenarna.

Samtidigt som queerperspektivet växer sig starkare finns det även en annan (och betydligt äldre) strömning inom arkeologisk forskning: En så kallat "biologistisk" syn på kön och sexualitet, där man bland annat intresserar sig för mänskligt sexuellt beteende ur ett evolutionärt perspektiv. Man menar att könsskillnaderna (mellan de klart definierade könen

”man” och ”kvinna”) är avgörande för mänskligt beteende, och att denna skillnad är biologisk, ”naturlig” och medfödd: Syftet med den mänskliga sexualiteten är reproduktion, och de könskaraktistika som vi tillskriver män och kvinnor fyller således den biologiska funktionen att attrahera könen till varandra. Forskare i den här traditionen kan till exempel påstå att det är universellt och naturligt att män är våldsamma och starka, och att det ligger i deras natur att söka sig till vackra och unga kvinnor, samt att kvinnor är undergivna och svaga, och att det ligger i deras natur att söka sig till rika äldre män. Se till exempel *The Red Queen. Sex and the Evolution of Human Nature* (Ridley 1993), samt *The Evolution of Desire* (Buss 1994).

Det är självklart inte alltid som biologism inom arkeologisk tolkning kommer till uttryck på det övertydliga vis som jag nämner ovan. Den kan istället genomströmma forskningen på ett mer subtilt sätt. Arwill-Nordbladh inleder sin *Genusforskning inom arkeologin* med just detta: Hon tar upp ett exempel där fyra förhistoriska fotspår tolkats som tillhörande en pojke, trots att det inte finns något sätt att könsbestämma fotavtryck. Arwill-Nordbladh menar att denna tolkning gjorts på grund av att fotspåren upptäckts i en maskulint kodad miljö, det vill säga en sydfransk grotta innehållande ett stort antal avbildningar av jaktscener (Arwill-Nordbladh 2001, s 6-9).

Till skillnad från den biologistiska utgångspunkten har alltså queerperspektivet sin grund i en socialkonstruktivistisk syn på kön och sexualitet. De båda perspektiven kan sägas vara varandras motsatser, eftersom en konstruktivistisk syn på kön innebär att man anser att de egenskaper som vi tillskriver könen skapas och återskapas inom samhället, inte av ”naturen”.

Metod

Jag kommer att närma mig det arkeologiska materialet genom ett antal nyckelbegrepp såsom de används av Judith Butler. Min metod blir alltså att tillämpa en begreppsapparat som redan tidigare använts inom många sorters kulturstudier (se t.ex. Breen & Blumenfeld 2005) på ett arkeologiskt material, och därmed gå från queerfeministisk teori till den arkeologiska praktiken.

De begrepp jag kommer att centrera uppsatsen kring hämtas främst från Butlers första stora bidrag till den teoretiska debatten, *Gender Trouble* från 1990, samt uppföljaren, *Bodies that matter* från 1993. Som hjälpmedel för att tillämpa begreppen på svenska använder jag mig av Tiina Rosenbergs avsnitt om ”Butlerism” i *Queerfeministisk Agenda* (2002, s. 69-75), samt Rosenbergs inledning i *Könet brinner!* (2005, s 7-34).

Jag kommer att samla mina begrepp under två huvudrubriker, som jag anser är grundpelare inom Butlers teorier: *genealogi* och *performativitet*:

Under *genealogi* samlas följande begrepp:

kroppen som konstruktion
den heterosexuella matrisen
subversiva kroppar

Under *performativitet*:

subversiv performativitet
performance som citat

En stor del av metoden utgörs just av att söka de begrepp som lämpar sig för den sexualitetsarkeologi jag vill skriva, och formulera dem på ett sätt som går att tillämpa vid tolkning av ett arkeologiskt fyndmaterial. För att avgöra hur väl begreppen fungerar kommer jag pröva dem mot olika fyndkontexter. Min metod utgörs alltså dels av teoristudier, dels av tillämpning av teorier i tolkningsförsök.

Material

Jag har dels ett teoretiskt material, dels ett arkeologiskt. Jag möter aldrig det arkeologiska materialet direkt, utan alltid genom någon annans beskrivning.

Mitt teoretiska material utgörs i första hand av Judith Butlers teorier, som jag kommer att beskriva närmare i kommande kapitel. Jag använder även ett antal arkeologers tolkningar som utgångspunkt för min egen analys: Tim Yates, Jimmy Strassburg och Marie-Louise Stig Sørensen. Jag möter även Butler genom andras ögon. Detta gäller till exempel Rosemary Joyces analyser (2000, 2001) av sexulitet hos det förhistoriska mayafolket.

Mitt arkeologiska material utgörs dels av ett antal bohuslänska hällristningar, beskrivna av Yates (1990) och Strassburg (1997). Jag tittar även mer direkt på dessa genom att vända mig till häftet *Bilder från forntiden* (Coles 1990). Dessa ristningar härrör från ett område i norra Bohuslän där man finner Skandinaviens största koncentration av kända hällbilder. Bland motiven märks bland annat djur, skepp, plogar och människor, och majoriteten av ristningarna dateras till bronsåldern (Coles 1990, s 10). Min uppsats kommer endast att i urval behandla en av dessa kategorier: människor.

Den andra delen av mitt arkeologiska material utgörs av två ekkistegravar: Egtvedsgraven och Skrydstrupsgreven. Jag hämtar informationen om dem dels från *Danmarks Oldtid* (Jensen 2002), dels från *Højfolket* (Glob 1970).

Källkritik

En källkritisk aspekt är att jag inte går till själva materialet för att göra mina tolkningar. Jag förlitar mig på de tidigare tolkningar som gjorts.

I fallet med hällristningarna finns det en risk i att förlita sig på avbildningar av dem, avbildningar som gjorts med en förförståelse av vad som ska finnas där, och även hur detta ska tolkas. Kanske accentueras vissa kroppsliga attribut, eventuellt på bekostnad av andra.

När det gäller mina två ekkistegravar måste bevaringsförhållandena sägas vara extremt goda. En källkritisk aspekt är dock att de grävdes ut redan i början av 1900-talet, och jag måste förlita mig på dokumentationen som gjordes då, samt den dokumentation som utförts senare. Här kan jag inte vara säker på att allt finns kvar, eller att innehållet i gravarna inte på något sätt manipulerats (medvetet eller omedvetet) under restaureringen av dessa.

Urvalet av just Egtvedsgraven och Skrydstrupsgraven gick till så att jag valde dem utifrån tolkat biologiskt kön. Jag har velat undgå att gå trampa i maskulina fotspår av makt och krigiskhet genom att välja två kvinnogravar. Jag baserade alltså mitt urval på en tolkning rörande kön, även detta ska komma att visa sig vara en stark anledning till källkritik. Jag valde dessa två gravar eftersom de tolkats som av samma kön och ålder, och jag ansåg att detta skulle öppna upp för att göra en jämförande analys.

Analys

En uppsats tar form

Det ska erkännas att jag inte riktigt visste var den här uppsatsen skulle komma att hamna när jag påbörjade arbetet med den. Den var och är menad som en resa, såväl för mig som för läsaren. Jag kommer att börja med att formulera en teoretisk utgångspunkt, för att sedan stegvis närma mig det arkeologiska materialet. Häng med!

Mot en butlersk arkeologi

På de följande sidorna kommer jag att ta ett första steg i riktningen mot en butlersk arkeologi. Detta avsnitt utgör mina inledande tankar kring hur Judith Butlers begreppsapparat kan tillämpas inom arkeologisk tolkning. Jag har valt att samla dem under två huvudrubriker: *genealogi* och *performativitet*.

Genealogi

Utgångspunkt och genomgående tema för *Gender Trouble* (1990) är ett kritiskt förhållningssätt till kategorierna kön, genus och sexualitet såsom de tidigare behandlats inom feministisk forskning. Boken inleds med ett avsnitt som utgör grunden för det sätt som jag vill problematisera sexualitet och begär. Butler frågar sig där om vi över huvud taget kan tala om ett bestämt kön, eller ett bestämt genus, utan att först utreda *hur*, det vill säga *med vilka medel*, kön/genus bestäms. Butler låter ”genus” beteckna inte enbart en kulturell företeelse, utan även själva den apparat, de diskursiva/kulturella medel som skapar det så kallade ”naturliga könet” (Butler 1990, s 6f).

Genealogi härleds från grekiskans ord för ”släkt” (*genea*) och ”lära” (*logos*). Genealogi kan förstås som forskning kring släktskapsförhållanden och härkomst. I Butlers fall handlar det om att härleda hur kategorierna kön, genus och sexualitet konstrueras. I en butlersk genealogi ingår att kön, genus och sexualitet *inte* är kategorier som går att föra tillbaka på några ”naturliga” skillnader mellan män och kvinnor. Med detta menas att det inte kan finnas något urtillstånd för den mänskliga sexualiteten, ingen ”sann” mänsklig sexualitet. Att tala om detta i samband med arkeologisk forskning blir plötsligt väldigt intressant. Hur ofta används inte forntiden som ”bevis” för att olika varianter av mänskligt beteende är mer ”naturliga” än andra (tänk ”stenålderskost”)?

För att börja från (min) början. När jag påbörjade mina studier i arkeologi under våren 2004 mötte jag den lilla skriften *Genusforskning inom arkeologin* (Arwill-Nordbladh 2001) redan under första delkursen. Arwill-Nordbladh nuddar vid Butlers tankar kring performance (s 34f), och nämner det problem som ligger i att överföra våra genusmodeller på en avlägsen forntid (s 31). Arwill-Nordbladh definierar genus som ”de sociala och kulturella tolkningarna av biologiska olikheter mellan kvinnor och män”, dock inte utan att problematisera detta: Hon nämner att det finns de forskare som menar att även det biologiska könet är konstruerat (s 31f). En utmärkt artikel om just detta, det vill säga vad genusarkeologin har att hämta från Butler, har nyligen utkommit som ett kapitel i en antologi kallad *Butler Matters* (Breen & Blumenfeld 2005). I ”Past Performance: The Archaeology of Gender as Influenced by the Work of Judith Butler” beskriver Elizabeth M. Perry och Rosemary A. Joyce (2005) hur Butlers teser bidrar med en nödvändig kritik av dagens allmänt spridda bruk av genusarkeologi, en genusarkeologi som utan denna kritik riskerar att tolka biologiska lämningar som naturliga och fördiskursiva materiella ting ovanpå vilka sociala kategorier (som genus) sedan läggs (s 113-124).

En butlersk arkeologi innebär ett ifrågasättande och en ettrig kritik av hur arkeologer på basis av biologisk (mer eller mindre säker) könsbestämning tolkar in en individs genusstillhörighet: Gåvor som förekommer i det som på grund av ”biologiska kroppsegenskaper” tolkas som ”kvinnogravar” ses automatiskt som kvinnligt kodade, gåvor i ”mansgravar” som manligt kodade. Vad är genus då om inte en förlängning av det vi ser som biologi? Detta tillvägagångssätt leder lätt till ett cementerande och bekräftande av nutida könsroller (med antagandet att dagens norm lyder under ”den heterosexuella matrisen”), ett bibehållande av de binära könskategorierna man och kvinna, samt en heteronormativ, stereotyp syn på sexualitet.

Genom att mynta begreppet *den heterosexuella matrisen* har Butler satt fingret på den bakomliggande struktur som jag ser som orsak till en förenklade och osynliggörande syn på forntida sexualiteter. Butlers kritik riktar sig mot ett heteronormativt sätt att definiera kvinnor och män, där likhetstecken sätts mellan kvinna, kvinnlig och feminin, samt mellan man, manlig och maskulin. Den heterosexuella matrisen är den bakomliggande orsaken till detta, den är ett nätverk av maktstrukturer som kräver att dessa likhetstecken sätts och att den binära könsordningen på så vis upprätthålls: Könen är varandras motsattspår och heterosexualitet något obligatoriskt (Butler 1990, s 151). På detta vis definieras normen, och avvikelser från normen bestraffas. Det är sprickorna i matrisen som avslöjar dess existens, och det (ibland våldsamma) sätt som avvikande sexualiteter förtryckts på, och har förtryckts under historiens

gång, talar för svårigheten att söka en ”naturlig” sexualitet, en sexualitet befriad från kultur när det är själva kulturen som definierar vad som är socialt godtagbart och ej.

Just denna våldsamt som upprätthållandet av normer är orsak till borde kunna synas i ett arkeologiskt material, till exempel genom förslitningsskador och spår efter våldsbrott. Perry och Joyce talar om hur maktförhållanden som manifesteras exempelvis genom misshandel och arbetsfördelning (i form av olika sorters fysiskt arbete) lämnar tydliga spår på våra kroppar (2005, s 121). Kan man se mönster i hur *subversiva kroppar* bestraffas och finna andra gemensamma nämnare dem emellan?

Jimmy Strassburg menar att man inom det han kallar ”den akeramiska traditionen” (motsvarande mellersta och yngre kongemose, samt äldre ertebölle) disciplinerade sexuellt ”farliga” kroppar efter döden, och rättade till ålder, genus och släktskap genom olika slags begravningsritualer när dessa kategorier inte följde normen (Strassburg 2000, s 426).

Vad jag velat visa under denna rubrik är hur ett grundläggande förhållningsätt inför kön, genus och sexualitet måste se ut för att man ska kunna bedriva en butlersk arkeologi. För att återkomma till inledningen så vill jag poängtera att det är själva *hur-frågan* som är intressant: Hur skapas könade kroppar, hur skapas genus och sexualitet? För att besvara detta, och på så vis analysera hur olika identiteter konstrueras, behövs nästa grundpelare:

Performativitet

Performativitet är ett begrepp som har sitt ursprung i språkvetenskapen, där det rör vissa talakter. Tanken om det performativa talet kommer ursprungligen från språkfilosofen J.L. Austins *How To Do Things with Words* (1962). I denna skrift anser han sådana yttranden vara performativa som inte enbart beskriver en företeelse, utan även får den att bli till. Ett känt exempel är hur prästen förklarar ett par som man och hustru. Butler låter performativitet beteckna något mycket vidare, det vill säga hur människor genom sitt tal och sätt att bedriva liv ständigt skapar och återskapar sig själva som kulturella varelser. Kort sagt, performativitet betyder att genus, kön och sexualitet är *göra*, inte vara. Detta är en *socialkonstruktivistisk* utgångspunkt, ett synsätt som innebär antagandet att vår sociala värld ständigt konstrueras, och således konstrueras olika beroende på plats och tid. Motsatsen till konstruktivism är essentialism, då man antar att människan har en inre, förutbestämd essens – som är stabil över tid och rum.

Butler menar att identiteter skapas och upprätthålls genom en upprepning av akter (Butler 1990, s 124). Det är sådan (performativ) upprepning som leder till ”stabila” könskategorier, men detta innebär också att identiteter kan förändras: En imitation blir sällan

exakt lik sin förlaga utan att viss förskjutning sker. Genom att *göra* kön på alternativa ("fel") sätt kan vi medvetet eller omedvetet avslöja dessa imitationer. Ett exempel som Butler använder är dragshow, där imitationen just skvallrar om att genus inte är annat än en imitation, ett citat. Detta kallar Butler *subversiv performativitet* (Butler 2005, s 92). Ett mer kontroversiellt exempel på vad Butler anser vara subversivt är lesbiska butch/femme-par, där det på ytan verkar som att paret identifierar sig med ett heterosexuellt förhållande genom att anamma en tydlig maskulin (butch) respektive feminin (femme) roll. Detta är ett spel mellan maskulint och feminint begär, som även innebär ett ifrågasättande av dessa kategorier som varande "naturliga" (*ibid*, s 90).

Rosemary A. Joyce har diskuterat genusperformance med hjälp av Butler i sina tolkningar av manlig sexualitet hos aztekerna (Joyce 2000). Enligt henne återfinns genuskodade föremål på olika avbildningar av människor. Kroppsliga attribut som smycken och frisyrer är markörer för olika genus, genus som enligt Joyce inte går att dela upp enbart i manligt och kvinnligt. Hon pekar även på hur föremålen i samband med avbildade gester och kroppshållningar signalerar genus på samma sätt som vi kan se sådana mönster i nutida fotografier (Perry & Joyce 2005, s 118-122).

Betoningen av *göra* istället för *vara* fångar ett nödvändigt steg som måste tas för att synliggöra forntida sexualiteter. Michel Foucault poängterar att homosexualitet som identitet uppfanns under mitten av 1800-talet. Tidigare hade ett antal *handlingar* (några skulle vi kalla homosexuella, men även handlingar såsom onani, tidelag och heterosexuellt samlag utan barnalstrande syfte brukar nämnas) kategoriserats som sodomi (Foucault 2002, s 56f). Detta sätter fokus på sexualitet som något som definieras av kulturen, inte något som existerar *före* kulturen. Barbara L. Voss och Robert A. Schmidt konstaterar i inledningen till antologin om sexualitetsforskning inom arkeologin att arkeologisk forskning kan bidra till en breddad diskussion om vad som egentligen menas med mänsklig sexualitet, och tillföra ett mer långsiktigt perspektiv än någon annan vetenskap (2000, s 23).

Handlingar som citat

För att återgå till Butler och det repetitiva i att göra kön/genus och sexualitet: Handlingar som upprepas lämnar materiella spår. Sådana spår kan återfinnas på själva kroppen i graven, såsom jag tidigare nämnt att Joyce och Perry, samt Strassburg, menat. Lättast tror vi oss ha att urskilja individers identiteter just i gravsammanhang, och begravningskick kan säkerligen bidra med viktiga ledtrådar till hur sexualitet konstruerats i

en specifik kultur. Som första steg gäller det att göra upp med dagens heterosexuella matris, och istället för att direkt reproducera den i sitt tolkningsförfarande urskilja det mönster som spåren efter olika forntider bär på. Kanske kan vi få viktiga ledtrådar genom att undersöka vår egen materiella kultur, och hur ting blir sexuellt kodade här och nu. Spåren genomsyrar säkerligen hela kulturen, och däri ligger ett stort, men spännande, arbete för en butlersk arkeologi. Samma materiella kultur som bär spår efter maktstrukturer och samhällsordning kan säga oss något om den sexuella dimensionen, eftersom även detta är en del av kulturen: Hur en boplats varit arrangerad, hur olika kodade ting återfinns på olika platser, vilka gravgåvor som även återfinns i olika sammanhang hos de levande, etc. kan avslöja saker om hur individers begär riktat sig. Forntidens sexualitet utgörs inte bara av kärnfamiljer, med vissa inslag av schamanism och fertilitetskult, utan den måste även få vara mötet mellan individer och deras begär.

Detta var en sammanfattning av de delar av Judith Butlers begreppsapparat som jag på det här stadiet anser vara viktiga för mina kommande tolkningar. Jag har ännu inte riktigt landat i exakt *hur* jag ska gå till väga, och därför gör jag i följande avsnitt ett försök att ta reda på detta:

...och den lesbiska fallosen

I detta kapitel kommer jag att utgå från två gjorda tolkningar av de bohuslänska bronsåldershällristningarna. Båda är försök att problematisera den förut förhärskande essentialistiska syn på genus och kön som bland annat syns i Lasse Bengtssons artikel ”Manlig - kvinnlig: Kring dolda strukturer på hällristningar i Bohuslän” (1999). I den artikeln utgår tolkningen från en statisk syn på könsroller, där det sexuella spelet mellan könen motiveras utifrån egenskaper som ofta tillskrivs kvinnor och män i *vårt* samhälle (exempelvis att män är aktiva och kvinnor passiva).

Mitt syfte med detta är att undersöka hur genus och kön problematiserats i dessa tolkningar (med och utan kännedom om queerfeministisk teori), samt diskutera hur en närläsning av Butler kan vrida tolkningarna ytterligare ett varv bort från en statisk syn på kroppen och hur genus och kön konstrueras.

Anledningen till att jag nu väljer att utgå från dessa hällristningar är att jag behandlat samma material i min B-uppsats *Mot en ”konstig” arkeologi - tankar kring queerarkeologi och hållbilder* (Olsson 2004). När den uppsatsen tillkom hade jag ännu inte bekantat mig (mer än ytligt) med Judith Butler, och uppsatsen var ett försök till kritik baserad på en allmänt ”queer” inställning till arkeologisk tolkning, utan någon specifik queerteoretisk utgångspunkt. Nu har jag mer kött på benen.

Sometimes a cigar is just a cigar

Samtida med Butlers genombrottsverk *Gender Trouble* är Tim Yates kritiska tolkning av genussystemet i Bohusläns hällristningar (Yates 1990 & 1993). Starkt influerad av psykoanalysen (det vill säga: Freud och Lacan) trampar Yates upp ny mark genom sina slutsatser kring bronsålderns bildvärld. Till skillnad från tidigare tolkningar utgår Yates inte från att hällristningarna kan visa prov på ett heterosexuellt spel mellan manligt och kvinnligt (Yates 1990, s 183). Istället utgår han från dikotomin falliskt/icke-falliskt, och visar därigenom hur vi i bilderna enbart kan se figurer med erigerade penisar (falliska) och figurer utan sådana (icke-falliska). Utifrån detta drar Yates slutsatsen att den kvinnliga kroppens avsaknad av fallos innebär att kvinnor *inte alls* finns representerade bland hållbilderna, eftersom falliskt och icke-falliskt istället ska förstås som två sidor av en bronsåldersmaskulinitet. De så kallade ”bröllopsscenerna” (se fig. 1) tolkas således som sexuella akter två män emellan, i ett sexuellt system byggt på (manliga) homosexuella förbindelser (Yates 1990, s 176-178, 185).

Kritisk till detta ställer sig Jimmy Strassburg, som menar att Yates tolkningar fallerar på grund av sin totala fallocentricitet, och han varnar för att överföra en okritisk läsning av Freud och Lacan till arkeologisk tolkning (Strassburg 1997, s 107f).

Här vill jag föra in begreppet ”den lesbiska fallosen”, som Judith Butler myntade i *Bodies that Matter* (1993). Syftet var att provocera, att genusbråka med psykoanalysens fallocentricitet, och på samma sätt tänker jag använda begreppet för att bråka med Yates’ analys.

I *Bodies that Matter* ägnar Butler en essä åt att sönderplocka begreppet ”fallos”, såsom det myntats av Sigmund Freud och senare använts av Jacques Lacan (1993, s 58-91). Butler visar hur Lacans bruk av begreppet öppnar upp för hennes ”lesbiska fallos”: När Lacan säger att fallosen är en symbol menar han därmed att den inte *är* det objekt som den symboliserar (eftersom en betecknare inte kan vara själva det objekt som den betecknar). Att använda ”fallos” som synonym för ”penis” (vilket den pryde arkeologen säkert gör omedvetet) fungerar alltså inte.

Butler menar att fallosen inte är bunden till en penis för att få sin symboliska kraft, utan att den mycket väl kan symbolisera andra kroppsdelar (s 82-84). Den ”lesbiska” fallosen är alltså inte en fallos i traditionell bemärkelse, utan en subversiv symbol som båda är och inte är en maskulin maktsymbol (s 88-91).

Dessa tankar påminner mig om vad jag i min B-uppsats (något naivt) ville framföra som ”min queerarkeologi”. Då valde jag att ställa en (porr)bild av en kvinna med en stor strap-on mot en hållristning med erigerad penis. Jag vill nämna detta för att illustrera vad läsaren i första hand kanske tänker sig när hon/han konfronteras med begreppet ”lesbisk fallos”. Detta är inte vad Butler menar. Hon menar att lesbisk sexualitet både är och inte är ”fallisk” i den bemärkelsen att någon fallos som är reducerbar till en penis inte måste förekomma, men samtidigt finns det andra kroppsdelar som fallosen kan beteckna. Må det vara händer, knä eller tunga.

Med detta faller själva utgångspunkten för Yates’ analys samman. Han använder ”fallos” och ”penis” som i det närmast synonyma begrepp, och drar utifrån förekomsten av figurer med erigerade penisar slutsatser kring maktstrukturer under bronsåldern. Med en butlersk arkeologi löses detta samband upp: En fallos måste inte vara en penis, en penis måste inte vara en fallos.

Ett alternativt genussystem

En strategi man kan vända sig till för att undvika denna fallgrop är den som Jimmy Strassburg tillämpar i sin essä om genussystemet i Sydskanadinaviens yngre bronsålder (Strassburg 1997). För att försöka komma undan från stereotyperna ”manligt - kvinnligt” och ”heterosexuell - homosexuell” väljer han att se ett helt annat genussystem i den yngre bronsåldern. Två genus framträder då: ugglas/sinne-genuset och häst/skepp-genuset. Båda beskriver han som rituella genus (Strassburg 1997, s 110).

Ugglas/sinne-genuset är ett genus med kontroll över sinnen. Bland de hållristningsfigurer som Strassburg för till denna kategori återfinns en voltigör, en lurblåsare, en yxbärare, samt en bröllopsförrättare (se fig. 2 och 4). Till denna kategori förs de figurer som balanserar på gränsen mellan människa och fågel, nämligen figurer med näbbar och vingar. Strassburg tolkar fågeln som en symbol för sinne och känsla: Ugglan som en nattlig varelse med exceptionellt god syn och hörsel och ett entonigt läte, liknande det ljud som uppstår ur en bronslur. Detta mynnar ut i slutsatsen att ugglas/sinne-genuset var det genus som hade monopol på andlig och mental rörlighet under yngre bronsåldern. Ugglas/sinne-genuset ledde övernaturliga ritualer och syftet med hållristningarna var att dokumentera dessa (s 110f).

Häst/skepp-genuset manifesteras främst i skepp och de eventuella människor som rodde dessa (se fig. 3 och 4). Detta genus förknippas med olika sorters kroppar, inte bara mänskliga utan även farkostkroppar och djurkroppar, främst hästen. Alla dessa kroppar kan fritt övergå i varandra, men alltid under övervakning av ugglas/sinne-genuset. Häst/skepp-genuset fungerar som ugglas/sinne-genusets bärare och färdmedel. Strassburg menar att häst/skepp-genuset personifierar det kaos som det var nödvändigt att hålla under kontroll (s 111).

Strassburg väljer konsekvent att inte se något av dessa genus som huvudsakligen ”manligt” eller ”kvinnligt” kodat. Även om han anser att det hos ugglas/sinne-genuset finns ett tydligt spel mellan falliska och icke-falliska figurer för han inte dessa tillbaka till några biologiska kön (s 110). Strassburg menar att det i förhistorien, i de flesta fall, inte fanns någon man eller kvinna, oavsett till genus eller kön (s 113). Han anser att kroppar under yngre bronsåldern samsades om en och samma kroppskategori: ”De som blöder”. Detta baserat på fynd av könsformade slipstenar i sandsten med skårar i (s 112).

Det som Strassburg gör är onekligen intressant, och det han skriver är befriande läsning. Dock är det en tillrättalagd bild av förhistorien som han presenterar, där två genus kompletterar och ”lugnar” varandra. I hans tolkning finner jag inga spår av ”genustrubbel”. Här delar jag Butlers intresse för det avvikande, det subversiva. Tiina Rosenberg har satt

fingret på detta: Hon menar att queerteoretiker ofta intresserar sig för det som kallas ”queert läckage”, som är de spår av avvikelser från en heterosexuell norm som queerforskare söker efter för att visa hur det finns sprickor i heteronormen (Rosenberg 2002, s 117–129). Kanske är det ”könlösheten” i Strassburgs tolkning som stör mig? För mig är det tydligt hur så kallat ”neutrala” tolkningar ofta reproducerar en heterosexuell och maskulin norm. Att helt bortse från detta, som Strassburg verkar vilja, blir problematiskt.

Fig 1. ”Bröllopscen” från Vitlycke. Efter Coles 1990 (s 24).

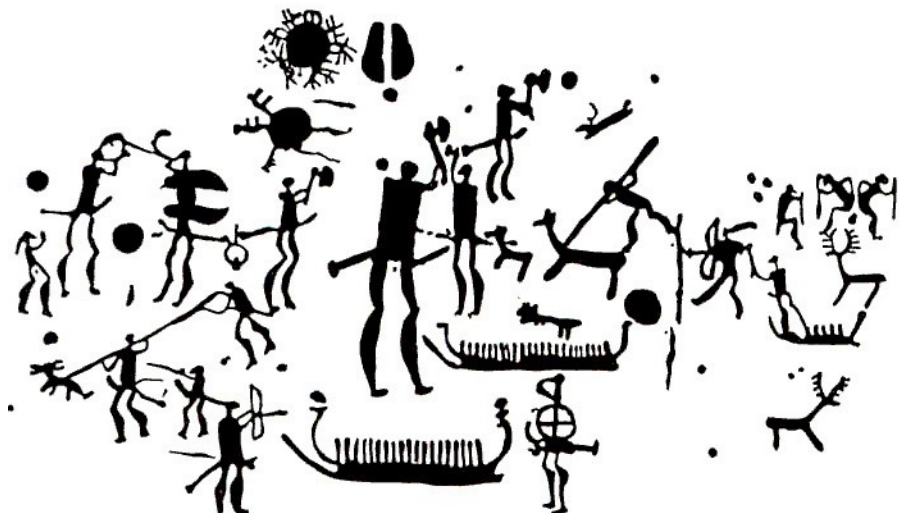

Fig 2. ”Voltigör” från Jörlov.
Efter Coles 1990 (s 26).

Fig 3. ”Skepp” från Håltane. Efter Coles 1990 (s 24).

Fig 4.
”Ugglas/sinne”-genuset
och ”häst/skepp-
genuset” i samexistens.
Efter Coles 1990 (s 58).

Utvärdering och vidare

Detta var mitt första försök i att bedriva en butlersk genusarkeologi. Hur lyckades det? Sådär, skulle jag säga. Jag har fortfarande svårt att sätta fingret på exakt hur jag ska gå till väga för att inte bara komma med ”slumpartad” queerkritik. Var står jag? Jag vill bedriva en feministisk, butlerskt kritisk arkeologi, som är begriplig såväl för mig som för läsaren. Jag klarar på det här stadiet av att kritisera, men inte att själv ta steget till en annan tolkning.

Att se att Yates tolkning är androcentrisk är lätt, men varför kan jag inte riktigt sätta fingret på vad det är med Strassburg som bekymrar mig? Han skriver så övertygande, men ändå blir jag inte fullt övertygad... Är det för att han är man? Jag vet att jag ofta förminskar mig själv i närvaron av män med högre status än jag (somliga skulle kalla det strukturell underordning), och jag vill i den här uppsatsen våga ta mig friheter att själv ta makten över tolkningsföreträdet. Kanske känner jag av den konflikt som ofta sägs finnas mellan queerteorier och radikalfeminism? Queer måste inte innebära att man har en feministisk utgångspunkt, eftersom det kan finnas en motsättning mellan att vilja upplösa allt som har med kön att göra och att hävda ett förtryck av människor med en specifik könstillhörighet. Särartsfeminism går till exempel inte särskilt bra ihop med queer. Ibland velar jag, men just nu är det dags att bedriva arkeologisk separatism. Det är helt enkelt dags att lämna hållristningarna för ett nytt material:

Jag vill närma mig ett material som inte är ockuperat av maskulina ideal. De bohusslänska hållristningarna, jämsides med tolkningarna av dem, är än så länge ockuperad mark. Därför vänder jag mig till en känd genusarkeolog, Marie-Louise Stig Sørensen.

Sørensens genusarkeologi

Nästa steg mot min butlerska arkeologi blir att läsa Marie-Louise Stig Sørensen. Hon ligger bland annat bakom en lärobok i genusarkeologi med titeln *Gender Archaeology* (Sørensen 2000), där hon beskriver genusperspektivets framväxt och betydelse inom arkeologin. Hon tar även upp Butlers bidrag till genusvetenskapen. Mer om detta längre ner.

Sørensen har anlagt ett genusperspektiv på sin forskning kring skandinavisk bronsålder. I en artikel från tidigt 1990-tal anger hon sin syn på hur genusstudier av bronsåldern bör utvecklas. Hon menar att man måste fråga sig i vilken utsträckning och hur genus medverkade till att utforma bronsålderssamhället i stort, och att man kan komma åt detta genom minst två typer av analys:

Först måste forskaren inta ett kritiskt förhållningssätt till hur den symboliska aspekten av materiell kultur skapas och ser ut. För att förklara detta använder hon sig av följande exempel: Att av förekomsten av en skära dra slutsatsen att detta föremål har ett symboliskt band till jordbruk är ett felslut. Detta eftersom skäran då, oberoende av kontext, sägs symbolisera inte bara sin funktion, utan även hela den ekonomiska sfär i vilken den funktionen placeras in. På detta sätt överförs bara betydelsen av ett tecken till ett annat tecken, utan kritisk granskning av *hur* det händer och vad konsekvenserna av detta blir (Sørensen 1992, s 45).

Sedan måste de associationskedjer som tecken ingår i placeras in i sin specifika historiska kontext. Detta för att undvika universaliteter och fördomsfyllda etnografiska paralleller (Sørensen 1992, s 45).

Som utgångspunkt för den typ av kontextbaserad analys som Sørensen förespråkar anger hon att man bör utforska hur föremål används i flera olika kontexter under en period, och på så vis komma åt olika grader av formalisering och de regler som reglerar hur föremål används till exempel i hemmet, men inte i gravar. Sørensen menar att sådana detaljstudier är det enda tillvägagångssätt som möjliggör en separation mellan den funktionella och den symboliska aspekten av ett föremål, och på så vis kan de föremål spåras som medverkat till att skapa och signalera genus (Sørensen 1992, s 45).

Sørensen har använt sig av dessa idéer i sina studier av klädedräkter. Genom att bryta ner klädedräkten i sina beståndsdelar menar hon att det blir möjligt att studera hur dessa och utseendet konstrueras diskursivt (Sørensen 1997, s 95f). Hon utskiljer tre nivåer av klädedräkten: tyg (cloth), klädesplagg (clothing) och kostym (costume) (se fig 5). Med tyget menas själva materialet, klädesplagget är det som designats och tillverkats av tyget, och kostymen är det sätt som olika klädesplagg och ornament kombineras (Sørensen 1991; 1997 s

96).

Sørensen presenterar alltså en metod för att studera genus i materiell kultur. Metoden baseras på särskiljandet av föremål, kombination och komposition. Dessa nivåer är på olika sätt betydelsebärande, och innebär alla en möjlighet att förändra eller omformulera betydelsen som kommuniceras genom dem (Sørensen 1997, s 98). Hon delar även in de föremål som associeras med utseende i olika kategorier, baserat på deras förhållande till kroppen: De som är en permanent del av kroppen (som vissa hals- och armband), de som är en permanent del av ett plagg (föremål som sytts fast vid ett klädesplagg), samt borttagbara föremål (nålar, bältesornament och möjligen även andra föremål, som till exempel svärd) (Sørensen 1997, s 102).

Sørensen har studerat danska ekkistegravar från bronsåldern, och jag kommer nu att göra dem till mitt material. För att fortsätta på mitt spår med att tillåta mig att bedriva ”arkeologisk kvinnoseparatism”, så väljer jag ut två kvinnogravar ur det material som Sørensen behandlar: Egtvedsgraven och Skrydstrupsgraven. Men först ska jag studera Sørensens relation till Butler:

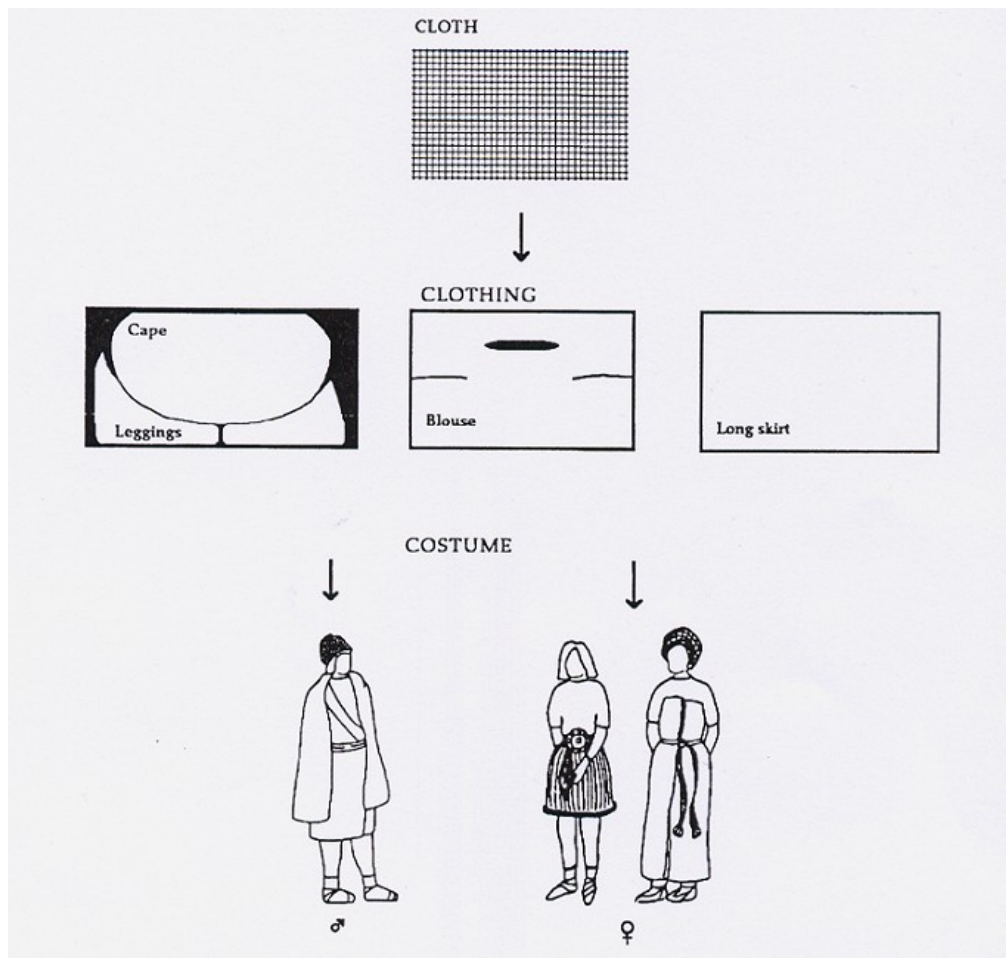

Fig 5. Sørensens tre stadier: tyg, klädesplagg, kostym. Efter Sørensen 1997 (s 97).

Sørensen och Butler

I sina 90-talstexter rör sig Sørensen i samma teoretiska idévärld som Judith Butler, men omnämner inte henne förrän i *Gender Archaeology* (2000). I den boken nämns Butler vid tre tillfällen. Första gången i diskussionen kring hur genus och kön förhåller sig till varandra, som ett exempel på en teoretiker som anser att kön alltid är genuskodat, en referens till den grundläggande inledningen av Butlers *Gender Trouble* (Sørensen 2000, s 54f).

Det andra tillfället då Butler nämns kan sägas tjäna som en fördjupning av det första, eftersom Sørensen då tar upp den problematiska relation som kroppen, enligt Butler, har till genus, samt hur Butler fokuserar på de processer genom vilka individen får ett specifikt kön (s 76). Sørensen fördjupar sig dock inte i vilka konsekvenser dessa tankar skulle kunna få inom genusarkeologin.

Sista gången Butlers namn förekommer i *Gender Archaeology* är det hennes tankegångar kring performativitet som Sørensen behandlar. Sørensen menar att dessa är intressanta att tillämpa inom arkeologin. Detta eftersom Sørensen anser att de föremål som deltar i citationsprocesser går att spåra i den materiella kulturen. När det gäller bronåldersgravar menar Sørensen att det är möjligt att spåra hur gravarnas betydelse konstruerats genom att studera de föremål som förekommer i gravarna, samt de spår efter handling som gravarna uppvisar - att kroppar till exempel lindats in i en kohud är ett sådant exempel på spårbar handling. Sørensen åberopar Butlers *Bodies that Matter* och menar att dessa handlingar är citeringar av en prediskursiv kod (s 87f).

Tyvär utvecklar inte Sørensen dessa tankar tillräckligt mycket för att jag till fullo ska förstå hur kohuden kommer att bli en del i citationsprocessen, och inte heller vad den skulle kunna tänkas citera. Det beror kanske delvis på att den analys som Sørensen hänvisar till (hennes egen) gjordes redan i början av 1990-talet. Då kände Sørensen möjligtvis ännu inte till Butler, eller så var hon inte tillräckligt bekant med hennes teorier för att dra in dem i sin egen analys. Men Sørensen är inne på den sortens arkeologi som jag vill bedriva, först måste jag bara fundera på hur den kan radikaliseras:

Feministisk kritik

Ericka Engelstad bidrar i en artikel med en intressant kritik av Sørensen, som hjälper mig att fokusera på vad jag vill med den här uppsatsen. Engelstad ställer sig kritisk till hur genusarkeologisk forskning har visat sig ha liten eller svag koppling till feminism. Detta till skillnad från hur genusperspektivet vuxit fram, tack vare och starkt präglad av den feministiska rörelsen. Engelstad menar att genusarkeologin, såsom den visar sig i läroböcker och tillämpas inom bredare arkeologisk tolkning, inte längre knyter an till aktuell feministisk kritik, och att detta är ett grundfel. Enligt Engelstad reduceras genusperspektivet då till ytterligare en analyskategori inom arkeologin; en undergrupp till det post-processuella paradigmet. Detta kanske har bidragit till genusperspektivets genomslagskraft, men är knappast gynnsamt för fortsatt forskning inom genus. Engelstad menar att genusperspektivet saknar kraft utan den feministiska kritiken (Engelstad 2004).

Engelstad menar vidare att Sørensen i *Gender Archaeology* visar prov på en bekymmersam distansiering från feminismen genom att hon ser feminismen som en politik med mål skilda från den ”objektiva” forskning som genusarkeologin bör sträva efter (Engelstad 2004, s 42).

I sin korta artikel lyckas Engelstad sätta fingret på det problem som uppstår när man bara ”lägger till genus och rör om” (Engelstad 2004, s 43): Genom att ignorera feministisk teori och istället vända sig till ”mainstream”-sociala teorier ignorerar man även att de senare i sig är genuskodade (s 43). Engelstad menar slutligen att genusarkeologer som Sørensen bidrar till att genus som analyskategori har förlorat sin ”destabiliserande” effekt, och därmed blivit oerhört förutsägbar (s 43).

Detta stämmer in på det jag hade på känn när det gäller Strassburg och hållristningarna. Lättast tycker jag det är att se detta i hur många arkeologer som har en socialkonstruktivistisk syn på sexualitet gladeligen citerar Michel Foucault *Sexualitetens idéhistoria* (2002), men drar sig för att använda Butler. Foucault var inte feminist, det finns inget genustänk hos Foucault, och det som ibland avslöjas visar hur Foucaults subjekt entydigt är en ”han”. När Foucault behandlar homosexualitet är det främst manlig sådan som han åsyftar.

Butler bygger sina teorier dels på den tradition som Foucault tillhör, dels på lesbiska feminister som Monique Wittig, som bland annat ligger bakom tanken om ”the straight mind”: en föregångare till den heterosexuella matrisen. Ofta underskattas den senare kategorins bidrag till queerforskningens framväxt. Det kan bero på ren ignorans, men också på en (medveten eller omedveten) önskan att upprätthålla vissa maktstrukturer. Nu ska jag själv ge mig i kast med det arkeologiska materialet, det får helt enkelt bära eller brista:

Beskrivning av gravarna

De gravar som jag väljer att fokusera på är de två ekkistegravar från bronsåldern som kallas ”Egtvedsgraven” och ”Skydstrupsgraven”. De kroppar som funnits i dessa gravar har båda tolkats som kvinnor. De är intressanta eftersom de uppvisar stora skillnader i klädedräkt, något som skapat mycket huvudbry. Först kommer en så kallat objektiv beskrivning av gravarna, hämtad från *Danmarks Oldtid* (2002):

Egtvedsgraven

Jag hämtar följande information från *Danmarks Oldtid* (Jensen 2002, s 173f): Egtvedsgraven grävdes ut år 1921. Kistan består av en drygt 2 meter lång ihålig ekstock. I graven låg en ung kvinna (16-18 år gammal) på en kohud. Kroppen hade vid begravningen täckts av en stort ulltyg. Av kroppen hade bara de delar som består av hornmaterial bevarats, det vill säga tänder (som beskrivs som stora och ”fina”) och hår (kortklippt på huvudet, även annan kroppsbehåring nämns), men kroppens konturer kunde ändå tydligt skönjas. Dräkten var välbevarad: På överkroppen bar hon ett plagg med trekvartslånga ärmarna, på underkroppen en snörkjol som vilade på höfterna. Kring midjan satt ett bälte med en bältesplatta av brons. Till dräkten hörde också en liten örring och två armringar. Under bältet var en kam instucken, och vid huvudet stod en liten, oval ask av lindbark. I den fanns en bronssyl och ett hårnät knutet av hår från ko- eller häst. I asken fanns även lämningar efter brända ben och en litet ulltött. Vid fötterna stod ett barkkärl som hade innehållit honungsöl. Vid sidan av kärlet låg brända kvarlämningar efter ett 5-6-årigt barn, inlindade i ett tygstycke. Se fig. 6 och 7.

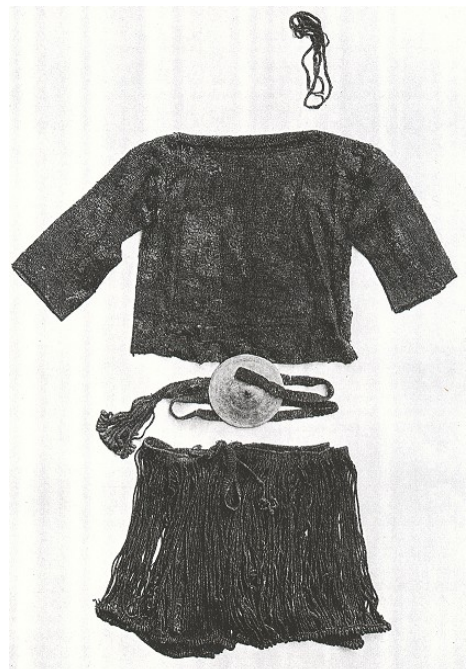

Fig 6. Egtvedskvinnans dräkt. Efter Glob 1970 (s 46).

Fig 7. Egtvedsgraven. Efter Jensen 2002 (s 174).

Skrydstrupsgraven

Ur *Danmarks Oldtid* (2002, s 178-182): Skrydstrupsgraven grävdes ut år 1935. Själva kistan var nästan förruttnad, men innehållet desto bättre bevarat. I graven fanns, precis som i Egtvedsgraven, en ung kvinna på 16-18 år. Även hon vilade på en kohud, som lagts ovanpå ett lager av gräs och skogsblomster. Kroppen var täckt av två tygstycken vävda av fårull. Kroppen var dåligt bevarad, förutom stora tänder och hår med en komplicerad håruppsättning. Kläderna var välbevarade. Plagget på överkroppen var av vävt fårull, och motsvarar i snittet den som bars av kvinnan i Egtvedsgraven. Dock hade halsringningen dekorerats med ett fint broderi, och det fanns även ullbroderier vid tröjans ärmar. Från midjan och nedåt var kroppen iförd ett stort ihopsytt tygstycke. Understycket av tyget var vikt ner över fötterna och i midjan hölls det samman av ett bälte av ljus fårull. Vid fötterna låg några tygstycken, samt resterna efter ett par sandaler. Håruppsättningen hölls samman av hästhår och ett långt ullsnöre. Under den dödas haka låg en sammanrullad tygstump, från vilken det stack ut snöre. Hon bar alltså en slags hätta, som var stor nog att skydda håruppsättningen. I kvinnans bälte satt en kam av horn, och vid hennes öron satt ett par gulds spiralringar. Se fig. 8 och 9.

Fig 8. Skrydstrupskvinnan avbildad av Johannes Glob.
Efter Jensen 2002 (s 182).

Fig 9. Skrydstrupsgraven. Efter Jensen 2002 (s 181).

Problematisering

Hur kan den ”destabiliserande” effekt som Engelstad efterlyser uppnås vid en tolkning av dessa gravar utifrån en butlersk genusarkeologi? Genom att slänga in performativa kroppar, citation, drag och det subversiva och röra om? Detta är ett försök, som jag måste ta stegvis. Here we go.

Kläderna, Sørensen och Butler - utvärdering av Sørensens analys utifrån ett butlerskt perspektiv

Min utgångspunkt nu blir att se på Sørensens text med butlerska glasögon. I detta avsnitt tänker jag gå igenom huvudpunkterna i Sørensens analys, och emellanåt låta min butlerska röst kommentera vad som just sagts.

År 1991 publiceras Sørensens genusanalys av klädedräkterna i de ovan nämnda ekkistegravarna. Sørensen använder dessa gravar som en ”case study” av hur feministisk teori och post-processuell teori kan sammanfogas för att skapa en givande metod för att studera genus i arkeologiskt material. Hon väljer att studera den sociala konstruktionen av utseende, och gör även valet att inte behandla förhållandet mellan kläderna och andra objekt i gravarna. Hennes mål med detta är inte att föreslå en tolkning av dessa ”fakta”, utan att utforska hur arkeologisk data kan inkluderas i en diskussioner kring genus (Sørensen 1991, s 122).

Syftet med Sørensens artikel är att visa hur betydelse kan förändras över tid och hur olika betydelsenivåer kan existera ovanpå varandra. Hon menar att klädernas sociala betydelse varken är en enkel eller en statisk aspekt av social interaktion, utan att utseende konstrueras genom en kombination av element vilkas relationer till varandra förändras över tiden. Sørensen menar att det är nödvändigt att ha dräktens betydelsebärande delar i åtanke vid tolkning, och förstå hur dessa konstrueras vid varje enskild tidpunkt (Sørensen 1991, s 122).

Butler: Utgångspunkten för Sørensens analys är densamma som Butlers teorier vilar på. Så är den också samtida med Butlers Gender Trouble (1990). I Gender Trouble ifrågasätter Butler vad som menas med ”subjektet” när hon går in i en genealogisk kritik som analyserar förutsättningarna för subjektets framträdande inom diskursen. Detta må låta krångligt, men utgår egentligen från samma grundtanke som Sørensen: Genus och identitet är föränderligt

och det finns ingen "natur" som dikterar dessa kategorier. Sørensen vill spåra hur betydelse konstrueras för olika element av klädedräkten vid varje enskild tidpunkt. Detta kopplar jag direkt till Butlers ambition att spåra hur genus konstrueras diskursivt. Sørensen och Butler delar dessa tankegångar, influerade av Foucault, feministisk och postmodern teori.

Vid analysen bryter Sørensen ner klädedräkten i de tre nivåerna *tyg*, *klädesplagg* och *kostym*. Om tyget säger hon följande: Under hela bronsåldern var vävt tyg grovt och enkelt. Detta, menar Sørensen, betyder inte att det är oviktigt, eftersom det förekommer ihopvikta bitar textil i vissa gravar och urnor svepta i tyg. Dock menar Sørensen att en begränsad variation av tyget begränsade dess potential som betydelseskiljande i visuell kommunikation. (Detta till skillnad mot slutet av bronsåldern och tidig järnålder, då nya vävtekniker och färgningstekniker dök upp, tygets "vokabulär" utvidgades, och associerade objekt började spela en annan roll.) När det gäller huvudbonader var själva materialet genuskodat. Sørensen menar att de är av hög kvalitet och att detta pekar på att de tillverkats av specialister. Slutsatsen som Sørensen drar är att tyg var viktigt (och förekom därför som gravgods och gåvor), men med begränsad möjlighet att uttrycka skillnader. Skillnader i kvalitet berodde snarare på variationer av tillverkarens skicklighet, inte något annat (Sørensen 1991, s 124).

Nästa nivå är klädesplaggen: All vävda plagg är enkla, skurna, baserade på rektangulärt, vävt tyg. Därför finns i produktionsstadiet inget bevis för att män och kvinnor skulle klä sig olika. Den subtila skillnad som ligger i hur ett rektangulärt tygstycke användes för att tillverka gowns och kappor till män, samt långa skortor och blusar för kvinnor visar hur viktigt det var att representera och upprätthålla könen som distinkta sociala kategorier. Kvinnornas hårnät är sofistikerade och välarbetade i sin design, gjorda i en vävteknik kallad "sprang". Mäns huvudbonader är också sofistikerade i sin design, gjorda av vävd textil och ihopsydda i lager. Båda typer uppvisar teknisk kvalitet och design som annars inte är känd bland bronsålderskläder. Huvudbonaderna är nyckelelement i konstruktionen av utseende, eftersom en manlig-kvinnlig kategorisering klart dikterar deras design. Sørensen menar att huvudbonaderna inte *blev* genuskodade genom kontexten i vilka de användes, utan att de *var* kodade redan från början på grund av de värderingar som påverkade deras tillverkning och design. Det genusassocierade värdet påverkade därför sin bärare, istället för tvärtom (Sørensen 1991, s 125).

Butler: En viktig tes i Gender Trouble är att det är innebär ett feltänk om man reducerar genus till att betyda kön. Detta är också något som Perry och Joyce (2005) hävdar är den viktigaste anledningen för arkeologer att vända sig till Butler, för att gå bortom en binär,

statisk syn på kön. Sørensen målar upp bilden av ett bronsålderns tvåkönssystem med två kvinnliga genus. På så sätt är enbart genus något föränderligt, medan kön förblir statiskt.

De tankar som Sørensen har kring huvudbonadernas genuskodning vill jag direkt sammanföra med Butlers idéer om performativitet. Sørensen menar att huvudbonaderna inte blev genuskodade på grund av att de bars av ett specifikt genus, utan att de var kodade redan innan. Detta sammanfaller med Butlers grundtanke om hur genus är något som görs, inte något som är. Huvudbonaden kan då ses som något som existerar före genusedentiteten, precis som Butler menar att vi själva inte skapar våra identiteter, utan att de redan existerar och enbart citeras av oss.

Sista nivån av Sørensens analys är kostymen: På grund av klädesplaggens inbördes likheter är det bara i kombinationer som en läsbar genuskod uppträder. Kostymens komposition utgör basen för vad som är viktigt i utseendet. Sørensen menar att det fanns två olika kvinnliga kostymer. Den ena utgjordes av kort kjol och kort hår (Egtvedskvinnan), och den andra av lång kjol och långt hår (Skrydstrupskvinnan). Sørensen menar att betydelsen av dessa skillnader ännu inte är förstådd, men de är otvivelaktigt viktiga för att förstå genusrelationerna i det specifika samhället (Sørensen 1991, s 125). Det har även visats att dessa skillnader inte hade med säsong, region eller absolut ålder att göra (Hvass 1981).

På en högre nivå skiljde huvudbonaden och bronsföremål könen åt. Sørensen menar att man inte kan dra slutsatser från detta material om vilket genus som dominerade samhället, eftersom det mest distinkt genuskodade klädesplagget är huvudbonaden, som är unik för varje genuskategori. Genus som social kategori uttrycktes primärt genom kombinationen av olika element, snarare än med enskilda objekt/plagg. Sørensen menar att detta bekräftar den centrala roll som materiell kultur spelar i samhällen, eftersom tillägget av ett enskilt element helt kan förändra dess budskap. Det är genom dessa meddelanden som materiell kultur är inblandad i konstruktionen av genus (Sørensen 1991, s 127).

Butler: Jag upplever det som att Sørensen i detta gör precis det som Perry och Joyce menar utgör delar av en butlersk genusarkeologi, då de säger att de materiella regelbundheter som arkeologer dokumenterar kan ses som mekanismer för reglering av genus (Perry & Joyce 2005, s 115). Vidare menar de att performance av genus som repetitiv aktivitet är starkt materiell (Perry & Joyce 2005, s 117). De tankeströmningar som Sørensen ger uttryck för formulerar, namnger och vidareutvecklar Butler i sin *Bodies That Matter* (1993): Butler utvecklar där sina tankar från Gender Trouble och kopplar samman citationen med performativitet, vilket leder henne till att argumentera att om kön är performativt och

resultatet av interpellation och citation, så kan det återciteras på sätt som destabiliserar heterosexuell hegemoni. Så långt går inte Sørensen, som håller sig till stabilt heterosexuella identiteter. För att snart kunna göra en egen analys ska jag nu återigen vända mig till Butler:

Butler igen

När Sørensen gjorde sin analys hade Butlers teorier varken utvecklats eller nått den spridning de har idag. Jag försökte i förra avsnittet sätta fingret på vilka skärningspunkter som finns mellan Sørensens analys och Butlers teorier. Jag ska under denna rubrik gå vidare genom att peka på tre sammanfattande huvudrubriker som jag nu anser är viktiga för min butlerska genusarkeologi. Först nu känner jag mig säker på hur jag vill utforma denna arkeologi:

Genus: Enligt Butler är genus en "stiliserad repetition av akter" (Butler 1990, s 140): Genus utförs som en repetition eller en citering av en föregångare, det vill säga en identitet som redan existerar, före det att individen gjort den till "sin". Detta betyder att identiteter inte på något sätt är så "straighta", rättframma eller individuella som de verkar vara, och att dessa kan motverkas subversivt för att avslöja genusidentiteters instabila, omkonstruerbara natur. Butler ger i *Gender Trouble* (1990) exempel på vissa av dessa subversiva praktiker.

Kön: I *Bodies that Matter* (1993) tar Butler itu med den diskursiva konstruktionen av kroppar. Hon utvecklar sina tankar från *Gender Trouble* (1990) och drar nu ett starkt likhetstecken mellan genus och kön (varför prata om genus när det egentligen är kön som diskuteras?), samt menar att kön är resultatet av interpellation och att "utförandet" av ett kön och en könsroll aldrig kan lyckas till fullo, det vill säga att det sker förskjutningar när den citeras. Detta innebär öppningar för det subversiva, och att det är möjligt att avslöja könsidentiternas instabila natur genom att citera på "fel" sätt (Butler 1993).

Som exempel på interpellation tar Butler upp det som sker när ett barn föds. "Det är en flicka!" utropar läkaren och med detta uttalande förs flickan in i språkets domän, och hon görs förståelig inom detta. Denna interpellation citeras sedan av myndigheter och andra auktoriteter, och på så vis skapas denna könade identitet som något naturligt (Butler 1993, 7-8).

Psyket: I *Gender Trouble* (1990) använder Butler psykoanalys, Foucault och feministiska teorier i sin diskussion kring homosexualitet och heterosexualitet och deras gemensamma konstruktion inom lagen. Heterosexuella identiteter konstrueras i relation till deras förbjudna homosexuella "Andra", men melankoliska heterosexuella hemsöks av spåren efter denna "Andra", som aldrig blir slutgiltigt eller fullständigt förkastad.

Rosemary A. Joyce har i sina studier av det klassiska Mayafolket visat hur det, med hjälp av den butlerska begreppsapparaten, är möjligt att se andra förbjudna kroppar hos

Mayafolket än i det nutida västerländska samhället: Hon menar att det är ”inkompleta” människor (till exempel dvärgar och artblandade varelser) som utgör Mayafolkets förbjudna begär, och att detta gestaltar sig i upprepningar av dessa figurer som motsatser till idealiserade manliga figurer i deras bildvärld (Joyce 2001).

Nu har jag nått så långt att jag formulerat en tydlig metod och tillvägagångssätt för att ta itu med min egen tolkning. Det kan tyckas enkelt att utgå från de tre kategorierna genus, kön och psyket, men det har krävts många timmars tänkande för att nå till den (enkla) insikten, som jag nu ska pröva materialet mot.

Gravarna

Återigen närmar jag mig materialet. Utifrån förra avsnittets tre huvudrubriker ska jag nu pröva mitt butlerska tänkande på dessa två ögonblicksbilder av sydsandinavisk bronsålder.

Egtvedsflickan och Skrydstrupskvinnan

Det är något spännande med kvinnan i Egtvedsgraven. En spänning i hur hon bråkar med vår bild av forntidskvinnan, en spänning i hur hon förhåller sig till kvinnan i Skrydstrupsgreven. Texten om henne i *Danmarks Oldtid* (2002) låter ana att hon ses mer som ett barn än som en vuxen kvinna. Genom att tingen runtomkring henne beskrivs som små och hon själv som en ung kvinna som omöjligt kan ha fött det barn vars brända ben begravts tillsammans med henne (s 173), konstrueras en flickas identitet. Det handlar om en konstruktion i nutid som utgår helt och fullt från nutida genuskategorier. Kanske är detta ett sätt att värja sig mot Egtvedskvinnans nakenhet; hennes korta kjol och likaledes korta tröja som inneburit att hon blottat en del av magen. Själv får den mig att tänka på en 80-talsbrud med permanentat hår och kaxig, sexuellt utmanande attityd. En sån som tuggar tuggummi och funderar på att pierca sig (i naveln?).

Egtvedskvinnan har halvlångt, blont hår med kortklippt lugg. Bakom hennes nacke finns ett snöre av fin, svart fårull, tolkat som ett hårband. I en spånask bredvid henne finns resterna av ett hårnät av brun fårull och hästhår (Glob 1970, s 42).

Skrydstrupskvinnan är på sätt och vis Egtvedskvinnans motsats. Hos Sørensen är hon ett exempel på det kvinnliga genus som bär hårnät och lång kjol. Jag vill mena att hennes ”påkläddhet” på båda dessa sätt antyder att hon är den kyska eller vuxna av de två, eftersom nakenhet *hos oss* symboliserar såväl barndom som sexualitet. Det är även väl värt att påpeka att kvinnan i Egtvedsgraven ofta kallas ”flicka”, medan kvinnan i Skrydstrupskvinnan kallas just ”kvinna”, trots att de båda har visats vara i samma ålder.

Genus: Enligt Sørensen utgör Egtvedskvinnan och Skrydstrupskvinnan två olika kvinnliga genusidentiteter under bronsåldern. Egtvedskvinnan representerar då det genus som inte bär huvudbonad, och som har kortklippt hår, medan Skrydstrupskvinnan bär hårnät. Det vore även möjligt att plocka in den olika kjollängderna för att förstärka bilden av motsatsparet lång och kort. Sørensen försöker även spåra den process genom vilken kvinnornas dräkter kommit att få sina symboliska värden, men det visar sig vara svårt. Jag har i denna uppsats inte heller möjligheten att göra en sådan omfattande studie av bronsålderns materiella kultur. Med Butler

som utgångspunkt är det dock åtminstone möjligt att hävda att kvinnornas identiteter är viktiga att studera, att de inte är några udda avvikelser som inte berör resten av det samhälle där de existerade. Som Butler säger i *Gender Trouble* (1990) är identiteter inte så individuella som vårt nutida samhälle ofta vill få dem till att verka. Genusidentiteter är inte heller universella, utan kan ses som processer. I den här uppsatsen pågår också en genusskapande process, där jag utifrån en nutida diskurs och begreppsapparat ”gör genus” åt de två berörda gravarna. I min tolkning väljer jag att citera vissa delar av tidigare gjorda tolkningar. När jag kallar Skrydstrupskvinnan för just ”kvinna” blir detta performativt: I och med detta uttalande gör jag individen i Skrydstrupsgraven till kvinna. Spännande saker kan hända när man börjar fundera kring detta:

Kön: Här kommer den aspekt som Sørensen inte problematiserar i sin analys, och som jag hittills haft svårt att riktigt greppa i den här uppsatsen. När det gäller konstruktionen av kroppar blir det genast problematiskt när man inte studerar eller ens ifrågasätter att detta kan ha gestaltat sig olika i olika tider och kontexter. Butler lutar åt att skrota genusbegreppet, för att komma itu med detta. Här har jag hela tiden velat. Skulle det innebära att jag plötsligt måste se Egtvedskvinnan och Skrydstrupskvinnan som exempel på två olika kön? I *Bodies that Matter* (1993) menar Butler att det aldrig är möjligt att tala om kön utan att inkludera sexualitet, eftersom kön och sexualitet är så fast förankrade i varandra. Hela den heterosexuella normen bygger på en binär könsstruktur, och det är människor med ”avvikande” sexualiteter och/eller kön som synliggör det bräckliga i denna norm.

Men vänta. Vad bygger jag egentligen antagandet om dessa kroppars biologiska könsidentiteter på? Genom hela uppsatsen har jag kallat dem för kvinnor, utan att reflektera över detta. Jag har följt Sørensens linje och särskiljt genus (”det finns två kvinnliga”) från kön (”det finns ett kvinnligt”), utan att ifrågasätta själva grundantagandet: Är dessa två individer ”kvinnor”? Det finns inget benmaterial bevarat i gravarna. Jag upprepar: *Det finns inget benmaterial*. Utan detta är det inte möjligt att göra någon osteologisk bestämning av det vi kallar ”biologiskt kön”. Det är nästan som att någon skämtar med mig och jag har själv lyckats begå det misstag som jag varnat andra för: Att utifrån en nutida syn på vilka attribut som tillhör ett ”kvinnligt” genus skapa ett stabilt biologiskt kön. Jag har konstruerat kön. Detta är vad Butler vill åt, att även könet är kultur (inte natur). För att återknyta till grundtanken med en queer kritik av arkeologisk tolkning: Våra tolkningar befinner sig inom den heterosexuella matrisen och utgår därför från den norm som skapas av denna. Genus blir en täckmantel för att undvika att problematisera det biologiska könet, eftersom den heterosexuella matrisen helt och hållet bygger på den binära könsstruktur som vi tar för så

ytterligt självklar. Det är hela tiden oss själva vi studerar, oberoende om det är genom ett förhistoriskt eller ett nutida material. Jag har hela tiden kallat individerna i Egtveds- och Skrydstrupsgravarna för ”kvinnor”, eftersom det är ett för oss förståeligt kön. Hur ”deras” kön och genusidentiter kan ha sett ut saknar jag eventuellt verktyg för att uttolka. Den sista pelaren i min butlerska arkeologi kan kanske vara en hjälp.

Psyket: Mina tankar om Egtvedskvinnans hår cirkulerar kring begreppen interpellation och citation, och kring den spänning som finns mellan hennes (närvarande och frånvarande) hår och det hårnät som hon har med sig i graven. Jag tänker också på de offernedläggningar av flätat hår som tas upp i *Danmarks Oldtid* (Jensen 2002, s 392), samt den håruppsättning som pryder Skrydstrupskvinnans huvud. Jag vill inkludera håret i det resonemang som Sørensen för kring kläder som är permanenta delar av kroppen och sådana som är borttagbara och rörliga och se hår både som något permanent och som något borttagbart.

Hårnätet i Egtvedskvinnans spånask påminner om/citerar det hår, eller åtminstone den håruppsättning, som den döda *inte* bär. Kanske har hon någon gång burit den, kanske inte. På kroppen bär Egtvedskvinnan en hornkam, även den med koppling till håret. Vi förstår en kam som ett redskap vars funktion består i att reda ut och forma hår, och eventuellt plocka bort löss från detta.

Kanske är håret nyckeln till att förstå vad som kunde ha varit en ”förbjuden kropp” under tiden då Egtvedskvinnan levde. Detta följer också av Sørensens antagande om två kvinnliga genusidentiteter, och hur dessa konstrueras. En förbjuden kropp skulle kunna vara en som bär Egtvedskvinnans klädsel, fast med håret uppsatt som Skrydstrupskvinnan. Jag baserar detta på Butlers tankar om psyket; hur sexualiteten konstrueras i relation till en ”Andre”. Hårnätet i spånasken bredvid Egtvedskvinnan är kanske ett spår efter denna ”Andre”. Precis som Joyce visat att Mayafolket ansåg andra kroppar vara förbjudna än nutidens, menar jag att det är viktigt att vara öppen för detta när man står inför ett forntida material. Håroffer skulle då vara ett sätt att begrava det förbjudna, kamen ett redskap för att kontrollera håret. Hårnätet är också en typ av kontroll, den formar håret och håller det på plats. Jag vill också göra en koppling mellan det ”offrade” barnet i graven och hårnätet:

Barnet är även det en påminnelse om något som kvinnan *inte* har, om antagandet att hon var för ung för att ha kunnat föda detta barn stämmer eller om hennes kropp av ”biologiska” (för att hennes kropp var en ”man”) eller andra skäl var oförmögen att genomföra en graviditet. Ett barn är också något som rör sig mellan att vara ”permanent” och ”borttagbart”, om man ska reducera barnet i denna grav till ett ting. Vårt sätt att läsa gravar såsom denna gör ju just detta, eftersom vi genast antar att det är den vuxna individen som är central i

begravningen. Något Egtvedskvinnan däremot har är en bältesplatta av brons som är placerad på magen. Bältesplattans funktion har varit att pryda och hålla samman det bälte som Egtvedskvinnan haft runt midjan. Den är placerad utanpå den mage som skulle kunna bära ett foster inom sig. Den är tillräckligt stor för att ses som ett skydd (en miniatyrsköld) av magen. Skydd mot det "intrång" som en graviditet skulle innebära? Även kamen befinner sig på denna plats, instucken under bältet. Detta leder till ett intryck av graven som bärande spår efter kontroll och social reglering.

Egtvedskvinnan konstrueras här, av mig, som en individ vars begär kretsar kring det hon har och det hon inte har. Butler menar att det som uppstår hos heterosexuella när de förtränger sig ursprungliga homosexuella begär till den Andre (som är den förälder som bär samma kön som de själva) är melankoli, det vill säga en sorg över denna förlust. Hos Egtvedskvinnan skulle denna melankoli kunna röra sig kring förlusten eller förnekandet av håret och barnet. Dessa ting finns närvarande i graven, likt skuggor...

Det kan verka som att Skrydstrupskvinnan skiljer sig på alla sätt från Egtvedskvinnan. Så är inte fallet. De bär båda tröjor som liknar varandra, skillnaden är att Skrydstrupskvinnans tröja är dekorerad med broderier vid kragen och på ärmarna. Skrydstrupskvinnan har även hon en hornkam instucken under bältet (som saknar bältesplatta). Frågan är om alla skillnader dem emellan är betydelseskiljande när det gäller konstruktionen av olika identiteter. Det Skrydstrupskvinnans grav saknar är den mängd föremål som Egtvedskvinnans har. Om Egtvedskvinnan är den som utmärks av vad hon *inte* har (som jag tänkte ovan), så kanske avsaknaden av gravföremål innebär att Skrydstrupskvinnan är den som *har*? Hon bär håret och hårnätet, hon bär den långa kjolen och hon *har* kanske det barn (som lever vidare efter hennes död) som hos Egtvedskvinnan blir en skugga och ett "offer"?

Denna analys har visat sig vara en selektiv sådan, både medvetet och omedvetet. Jag har medvetet valt att fundera kring vissa detaljer i gravarna och ignorerat andra. De detaljer som jag ignorerat (till exempel barkkärlet med öl i Egtvedsgraven) har inte "passat in" i min analys. På samma sätt fungerar det undermedvetna. Det som inte har "passat in" i min förståelse av kön och genus har jag ignorerat. Butlers förståelse av psyket är en hjälp på vägen för att dekonstruera detta. Texten ovan skulle lika gärna kunna läsas utan könsbestämning. Problemet med att skriva den är att vårt språk är så oerhört infekterat av binärt könstänkande, att det inte går att prata om en människa utan att bestämma hennes (!) kön. Däri ligger en stor utmaning, där balansen är hårfin mellan att synliggöra förhistoriska identiteter och att samtidigt (genom att hävda att man närmar sig "sanningen") osynliggöra nutida föreställningar och diskurser.

Utvärdering och slutsatser

Mitt andra försök att bedriva butlersk genusarkeologi lyckades bättre. Utan Butlers begreppsapparat hade jag till exempel inte kunnat driva de tankegångar som jag haft kring närvaro och frånvaro i de två gravarna. Jag känner också en styrka nu som jag inte gjorde när jag bestämde mig för att sätta igång detta arbete. Särskilt eftersom jag tycker att den här uppsatsen utvecklats till något som kan läsas på flera nivåer. Dels har vi själva den genusarkeologiska tolkningen, dels det större sammanhanget. Jag har under uppsatsskrivandets gång själv gått i fallgropar som Butler varnar för, och säkert återstår det mycket som jag inte sett än. Min tolkning av Egtvedsgraven och Skrydstrupsgraven landar i en slags ”kontrollstation” för hur långt den queera genusarkeologin kommit, och hur långt jag själv, som student på magisternivån, kunnat dra den.

Det är lätt att bli ”hobby-Freud” när man väver in psyket i ett arkeologiskt material. Jag har visat hur man kan tänka när det gäller Egtvedsgraven och Skrydstrupsgraven. Av min analys vill jag dra slutsatsen att det är fullt möjligt att tillämpa min butlerska genusarkeologi på ett arkeologiskt material. Jag vill dock påpeka att det jag gjort är ett försök att diskutera utifrån två enskilda gravar. Jag har läst dessa gravar som texter, och inte låtit mig hindras av en diskussion om huruvida dessa ”texter” är korrekta beskrivningar av hur dessa individer var i levande livet. Om gravarna återspeglar deras ”verkliga” identiteter eller inte är en annan diskussion. De existerar just nu som för oss läsbara texter, och utan ytterligare studier kan jag inte dra storslagna slutsatser om det samhälle där de existerade i sitt levande liv. I det liv som de nu på sätt och vis bedriver, bland oss, kan jag däremot använda dem som exempel på hur olika perspektiv kan bidra till en ökad förståelse av det arkeologiska materialet (och oss).

Diskussion

Jag tror fullt och fast på att den butlerska arkeologin har en framtid. Men det kommer inte att bli lätt. I takt med att vår förståelse ökar av hur kön/genus/sexualiteter konstrueras i vårt samhälle kan vi också börja nysta i förhistorien. Som i all arkeologisk tolkning gör vi det utifrån oss själva, men med mycket att vinna. När queera arkeologier blir mer allmänt utbredda kan vi börja se det queera redan vid utgrävningen, precis som skedde med kön vid genusarkeologins framväxt.

Det är inte frågan om en total upplösning av könet och situation där vi egentligen inte kan säga någonting alls, som man lätt kan tro när till och med osteologisk könsbestämning börjar ifrågasättas. Det är en förståelse för att även biologin existerar inom den kulturella diskursen, och därmed är en konstruktion inom denna. Det handlar om att laborera med identiteter för att öppna upp för alternativa tolkningar och en ökad förståelse.

Det har för mig fyllt ett syfte att kalla individerna i Egtvedsgraven och Skrydstrupsgraven för ”kvinnor”, även efter att jag insett den sköra biologin bakom. När biologin inom arkeologisk tolkning visar sig vara skör finns förhoppningen om att kunna tänja även på nutida ”sköra” könsbestämningar. Jag vill inte välja den väg som Strassburg gjorde i sin tolkning av de bohuslänska hällristningarna. Detta utifrån en feministisk politik och ett erkännande av ett strukturellt förtryck som resulterar i att maskulinitet ”kvoteras in” i vetenskapliga analyser. Att då försöka förhålla sig neutral resulterar ofta i en reproduktion av normen. Tydligast syns detta i Yates’ fallocentriska analys av samma hällristningar. Jag menar att även Strassburg faller i denna fälla, genom att helt utesluta kön ur diskussionen. Så kallad neutralitet innebär ofta fördelar för de med mest makt i samhället, eftersom det är utifrån deras villkor som det över huvud taget avgörs vad som får anses neutralt eller inte. Detta är en utmaning, och det är också en utmaning att bryta normativt tänkande vad det gäller sexualitet. Därför står jag stadigt i queerfeminismen som min utgångspunkt, och menar att det är en för framtida arkeologisk tolkning fruktbar punkt att utgå från.

Sammanfattning

Den här uppsatsen har varit en resa i riktning mot en arkeologisk tolkning i Judith Butlers anda. Jag började med att läsa in mig på teoretiskt material, som jag sedan prövade mot två olika typer av arkeologiskt material:

Först tog jag mig an samma hållristningsmaterial som jag behandlat i min B-uppsats. Jag granskade två tidigare gjorda tolkningar ur ett butlerskt material och kom fram till att den androcentrism som dessa visade tecken på var problematiska. Jag valde därför att lämna de fallosinfekterade hållristningarna för ett nytt material.

Jag fann två danska ekkistegravar från bronsåldern: Egtvedsgraven och Skrydstrupsgraven. Vid läsningen av Marie-Louise Stig Sørensens analys av dessa insåg jag att jag här funnit det arkeologiska material jag skulle bygga resten av uppsatsen på. Sørensens analys utgår från kläderna i gravarna och hon skapar en bild av två kvinnliga genus.

Jag kunde nu formulera de butlerska milstolpar som min egen analys sedan utgick från: Genus, kön och psyket. Det visade sig inte finnas något benmaterial kvar i gravarna, vilket innebar att den grund i biologiskt, kvinnligt kön som jag (och Sørensen) utgått från var otillräcklig. Jag vände mig till psyket och målade upp en bild av två identiter som bygger på det ”att ha” (Skrydstrupsgraven) och det ”att inte ha” (Egtvedsgraven).

I slutändan har den här uppsatsen visat sig vara en analys av hur vi förhåller oss till kön och genus, och av hur svårt det är att bryta sig loss ur normativt tänkande.

Källförteckning

- Arwill-Nordbladh, Elisabeth. 2001. *Genusforskning inom arkeologin*. Högskoleverket. Stockholm.
- Austin, J.L. 1982. *How To Do Things with Words*. Oxford University Press. Oxford.
- Buss, David M. 1994. *The Evolution of Desire*. New York: Basic Books.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge. New York.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that matter: On the discursive limits of "sex"*. Routledge. New York.
- Butler, Judith. 1997. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. Routledge. New York.
- Butler, Judith. 2004. *Undoing Gender*. Routledge. New York.
- Butler, Judith. 2005. *Könet brinner! Texter i urval av Tiina Rosenberg*. Natur och kultur.
- Claasen, Cheryl, 2000. "Homophobia and women archaeologists", i Thomas Dowson (red.) *World Archaeology*, 32(2), s. 173-179.
- Dowson, Thomas A. 2000a. "Why queer archaeology? An introduction", i *World Archaeology*, 32(2), s. 160-165.
- Dowson, Thomas A. 2000b. "Homosexuality, queer theory and archaeology", i Julian Thomas (red.): *Interpretive Archaeology: a reader*, New York: Leicester University Press, s. 283-289.
- Dowson, Thomas A. 2001. "Queer theory and feminist theory: towards a sociology of sexual politics in rock art research", i Knut Helskog (red.): *Theoretical Perspectives in Rock Art Research*, Oslo: Novus förlag, s. 263-289.
- Foucault, Michel, 2002 (originaltext text publicerad på franska 1976). *Sexualitetens historia*.

Band I. Viljan att veta, Göteborg: Daidalos förlag.

Glob, P.V., 1970. *Højfolket*, Köpenhamn: Gyldendals Bogklub.

Ingemark, Dominic & Gerding, Henrik, 2000. *Liv och död i antikens Rom*, Lund: Historiska media.

Jensen, Jørgen, 2002. *Danmarks Oldtid: Bronzealder 2000-500 f.Kr.*, Köpenhamn: Nordisk Forlag.

Joyce, Rosemary A, 2000. "A Precolumbian Gaze: Male Sexuality among the Ancient Maya". Ur: *Archaeologies of sexuality*, red: R. Schmidt & B. Voss. London, Routledge.

Joyce, Rosemary A, 2001. "Negotiating Sex and Gender in Classic Maya Society". Ur: *Gender in Pre-hispanic America*, red: C. Klein. Washington DC, Dumbarton Oaks.

Olsson, Karin, 2004. *Mot en "konstig" arkeologi - tankar kring queerarkeologi och hållbilder*, B-uppsats i arkeologi, Lunds universitet.

Perry, Elisabet M. & Joyce, Rosemary A. 2005. "Past Performance: The Archaeology of Gender as Influenced by the Work of Judith Butler." Ur: *Butler Matters: Judith Butler's Impact on Feminist and Queer Studies*, red: Breen, Margaret Sönser & Blumenfeld, Warren J. Ashgate Publishing Limited. Hampshire.

Ridley, Matt. 1993. *The Red Queen. Sex and the Evolution of Human Nature*, New York: Perennial.

Roden, Fredrick S. 2005. "Becoming Butlerian: On the Discursive Limits (and Potentials) of Gender Trouble. Ur: *Butler Matters: Judith Butler's Impact on Feminist and Queer Studies*, red: Breen, Margaret Sönser & Blumenfeld, Warren J. Ashgate Publishing Limited. Hampshire.

Rosenberg, Tiina. 2002. *Queerfeministisk agenda*, Stockholm: Atlas.

Salih, Sara, 2002. *Judith Butler*. Routledge. New York.

Salih, Sara, 2004. *The Judith Butler Reader*. Blackwell, Oxford.

She, 2000. "Sex and a career", i *World Archaeology*, 32(2), s. 166-172.

Strassburg, Jimmy, 1997. "Bortom manlig och kvinnlig genussymbolik hos bronsålders-eliternas föränderliga figurvärldar", i B. Johnsen & S. Welinder (red.): *Gender och arkeologi*, Östersund: Mitthögskolan, s 88-117.

Strassburg, Jimmy. 2000. *Shamanic Shadows: One Hundred Generations of Undead Subversion in Southern Scandinavia 7000-4000 BC*. Stockholm Studies in Archaeology 20. Stockholm.

Sørensen, Marie-Louise Stig, 1991. "The construction of gender through appearance", i D. Walde & N.D. Willows (red.): *The archaeology of gender*, Calgary, s 31-49.

Sørensen, Marie-Louise Stig, 1992. "Gender archaeology and bronze age studies", *Norwegian Archaeological Review* 25:1, s 31-49.

Sørensen, Marie-Louise Stig, 2000. *Gender Archaeology*, Cambridge: Polity Press.

Voss, Barbara, 2000. "Feminisms, queer theories, and the archaeological study of past sexualities", i *World Archaeology*, 32(2), s. 180-192.

Voss, Barbara L. & Schmidt, Robert A. 2000. "Archaeologies of Sexuality: An Introduction". Ur: *Archaeologies of sexuality*, red: Schmidt, Robert A & Voss, Barbara L. Routledge. London/New York.

Yates, Tim, 1990. "Archaeology through the looking-glass", i I. Bapty & T. Yates (red.): *Archaeology after structuralism*, London, s 154-202.

Yates, Tim, 1993. "Frameworks for an Archaeology of the Body", i Christopher Tilley (red.): *Interpretative Archaeology*, Oxford: Berg Publishers, s. 31-72.